

Мукамбетова Гүлзат Бекбосуновна

№68 мектеп – гимназия

Информатика мугалими

Сабактын темасы: Ак калапак – ата сыймыгы.

Сабактын максаты: Кыргыз элин түбөлүк эл кылып турган Ак калпак.

Кыргыздын улуттук баш кийими болгон Ак калпактын тазалыгы, кадыр баркы, баалуулугу тууралуу жана анын чечмелениши, жөнүндө толук маалымат аласыңар.

Сабактын тиби: Жаңы теманы түшүндүрүү.

Сабактын методу: Мультимедиялык жана сынчыл ой жүгүртүүнү стратегиясы.

Сабактын жабдылышы: Интерактивдүү панель, компьютер, сүрөттөр, доска.

Сабактын жүрүшү: 1. Уюштуруу: Саламдашуу, класска көңүл буруу, жоктоо, жагымдуу маанай тартуулоо.
2. Үй тапшырманы текшерүү:
3. Жаңы тема:

Балдар, силер үйдөн кыргыз элинин баш кийимдеринин түрлөрүн таап, алар жөнүндө кыскача маалыматты билип келишиңер керек болчу. Келгиле, анда төмөндөгү сүрөттөн баш кийидерди карап көрөлү.

Азаматсыңар, балдар, бардыгыңар абдан жакшы даярданыптырсыңар, рахмат силерге(окуучулардын жооп бергенине жараша толуктоолор айтылат).

Балдар ушу силер санап өткөн улуттук баш кийимдердин ичинен “Кыргызды кыргыз кылып тааныткан, кыргыздын символу болгон, муундан – муунга, кылымдан – кылымга ата бабаларыбыздан сакталып келе жаткан кайсы баш кийим?”. Туура айтасыңар балдар, демек бүгүнкү биздин темабыз “Ак калпак – ата сыймыгы”.

Калпак – Кыргыз калпагы жашоо тиричиликке ыңгайлуу, ысыкта күндөн сактаган, суукта ызгаардан коргогон, жылуу десе жылуу, жеңил жана жайлуу баш кийим. Калпактагы ар бир түс жана ар бир оюу өзүнө таандык маанини туюндуруп турат. Калпак ак жүндөн жасалгандыктан **Ак калпак – деп аталат**. Жаз, жай, күз айларында кийилет. Кыштын катуу суугунда илгери кыргыздар жаш кары дебей ордуна тебетей кийишкен.

3. Жаңы тема:

Тарыхы болбой эл болбойт-тамыры болбой бак болбойт. Кана эмесе калпак жөнүндө угуп билип жүрөбүз.

Мисалы: тарыхынан кеп кылсак.

Ата-бабадан кастарланып келе жаткан асыл мүлк. Кыргыз эли эл болуп түзүлгөндөн бери жашоонун, улуулуктун, тазалыктын, улуу күндүн символу, ыйык белгиси катары кастарлап, сүр тутуп, дөөлөт санап, көрк катары маанилүү шаң-салтанатка кийип жүргөндүгү жалпы дүйнө элине белгилүү. Кыргыз өмүрү 40-35 кылымга созулса, кыргыз калпагынын өмүрү да дал ошондой, узак уламалуу. 18-кылымдын экинчи жарымына чейин калпактын төбөсү жапызыраак эки талаа болуп бычылган. Талаалардын кошулган жери тыбыттан ийрилген жип, же өрүлгөн кыл менен милтеленип, чети кыл, шоола менен кооздолуп саймаланган, төбөсүнө чок тагылган. Этегин кайрып коюу үчүн калпактын эки жеринен тилик калтырылган. 19-кылымдын экинчи жарымынан калпак мурдагыдан да жапыз бычылып, жээги 7-12 сантиметрдей кездеме менен кыюуланып, төбөсүнө чоку чыгарылып, жээктерине жана талааларына сайма түшүрүлүп, ичтелген (астарланган).

Калпак тарыхы-кыргыз тарыхы. Бул кыргыздардын кийим-кечектеринин ичинен эң ыйыгы. Анын касиетин аны кийип жүргөндөр сезе алышат. Бул байыркы баш кийимди кийген адам илгерки бабаларынын тарыхына тамырлашып, калайык калкынын тагдырына бекем байланат. Калпак - кыргыздын улуттук көркөм дөөлөттөрүнүн көрөңгөсү. Калпак бири-бирине дал келген төрт талаадан куралат, ал төрт талаа байыркы заманда аныкталган адам жашоосунун төрт башталмасы – **от, суу, аба, жер** болуп саналат. Демек, ал жердеги адам жашоосунун негизи, бир Теңирден келген улуу табылга катары, анын негизги философиялык төрт башталмасын башына көтөрүп жүрүү зарылдыгын айкындап турган баш кийим экендигин, адам акыл-эсинин башаты кайда болорун туюндурган чоң акылман нерсе экендигин көрөбүз. Ал эми бабалар тарыхын барактап көрсөк, андан ак калпак тууралуу абдан көп маалыматтарды учуратабыз. Алардын бирин-экисине токтоло кетели: Атактуу синолог Иакинф Бичуриндин кытай жазма булактарынан алган тарыхый даректеринде кыргыздар тууралуу толгон-токой маалыматтар берилген. Ошолордун биринде: “Кыргыздардын мамлекет башчысын Ажо деп аташат. Ал кышында башына кундуз тебетей, жайында жээктери алтын менен кыюуланган, төбөсү шоңшогой, асты кайрылган кийиз ак калпак кийет. Ал эми калган элдин баары кийизден уютулган ак калпак кийишет”. Кыргыздар колуна калем алып жазган эмес дешип, кат сабаты ачылбаган катары далилдеп келишүүдө. Ушул сөздү укканда, ата-бабаларыбыз үчүн кадимкидей уялып кетчүбүз. Көрсө, бул туура келбеген, чындыкка коошпогон көз караш экен. Алар жазышыптыр, болгондо да өздөрүнүн жашоо-турмушуна ылайык көчмөн цивилизациясынын духун чагылдырып турган касиеттеги жазууну пайдаланышыптыр. Албетте, ал жазуулар кагазга түшкөн эмес, бирок, ал жазуулар кыргыздын туш кийиздерине, шырдактарына, боз үйдөгү оюларда, кийген кийимдердеги оюм-чийимдерде берилип, ошол оюларды окуу аркылуу кыргыздар бирин-бири түшүнүп, сырттан пикир алышып келишкендигин көрөбүз. Тактап айтканда, кыргыздар өзүнө керектүү жазууну өзү менен кошо дайыма көтөрүп жүрүшкөн.

Калпактын Манас эпосундагы баяндалышы: Сагымбай манасчынын бир эскерүүсүндө Манас баатыр мындайча сыпатталат: “Манастын кийген кийими – башында ак кийиз калпак, үстүндө боз төө чепкен “ деп айткан.

**Кийгенде башка жарашкан
Суктанып баары карашкан
Ак калпак калган мураска,
Атабыз айкөл «Манастан»**

Калпак жасоо ыкмасы: Калпакты ак кийизден жасайт. Формасы да ар урууда ар башкача жасалган. Калпактын кийизине уяң ак жүндү жууп-тазалап, тытып, андан соң гана пайдаланган. Кийиз даяр болгондон кийин көркөмдөлүп бычылып, кийин кыркылып алынат. Бычымдарды бири-бирине беттеп тиккен. Оюлуп алынган кийиздин кырларын ак, кара, көк, агыш тукабадан, чийбаркыттан, сатинден, макмалдан, баркыттан, кыжымдан кыюу коюп тигип чыккан. Калпактын кырына коюлган түстүү кыюулар адамдын жаш өзгөчөлүгүнө жараша болгон:

Балдардын калпагынын кыюусу – кызыл, жашыл кездемеден;

Жигиттердин калпагынын кыюусу – көк кездемеден;

Азаматтардын, орто жашка чейинкилердин калпагынын кыюусу – күрөң, кара кездемеден;

Улгайып калган карыялардын, аксакалдардын калпагынын кыюусу – ак же ала кездемеден жасалган.

Кийинчерээк калпактын турдүү формасы бычылып, бооруна оймо, түр салынып, өзгөчө кооздоп тигиле баштады. Азыркы күндө калпакты синтафондон да жасашат. Бул материалдан жасалган калпактын баасы кийизден жасалган калпакка салыштырмалуу бир топ арзан. Бирок сапаты жана пайдалуугу жагынан табигый жүндөн жасалган калпакка жетпейт.

Ал алгач агыш (боз) кызгылт түстөгү кылчык, кийин ак уяң жүндөн жасала баштаган. Бышык басылгын кийизден төбөсү бийик, этеги тегерек бычылып, оймо-чийме түшүрүлбөй, төбөсүнө чок чыгарылбай, бир гана тигиш менен бириктирилип, ошол жери маңдай жагы деген. Кыргыздардын кийими негизинен жүндөн жана териден жасалгандыктан Калпак даяр кийизден жасалат. Анын сапаты жакшы болуш үчүн өзгөчө кийизине басым коюлат. Алгач калпактын төрт талаасы бычылат. Муну менен эле токтоп калбастан, оюусу же калпактын гүлү салынат. Негизинен калпак тигилишине карай "тилик калпак", "айры калпак", "сайма калпак", "туюк калпак" болуп бөлүнөт. Туюк калпакта жүн калпак түрүндө уютулат, муну улам катуу басып, анан өбүлүктөп, кайра бышырып, төбөсү тоголок этеги тегерек түргө келтирилет. Ал эми сайма калпакты шөкөттөрдө көркөм көчөттөрдү элестеткен назик сайма менен шырып чыгат. Тилик калпак төрт талаасы кыюуланбайт да, ак жип аркылуу бириктирилип, эки жеринен чоңураак тилик калтырылат. Айры калпак болсо төрт талаасынын кошулган жерлерин жана жээги кыюуланып, төрт жеринен кичине жара тилик калтырылып, шырып тигилет. Анда берилип жаткан ар бир түс жана ар бир оюу өзүнө таандык маанини туюндуруп турат.

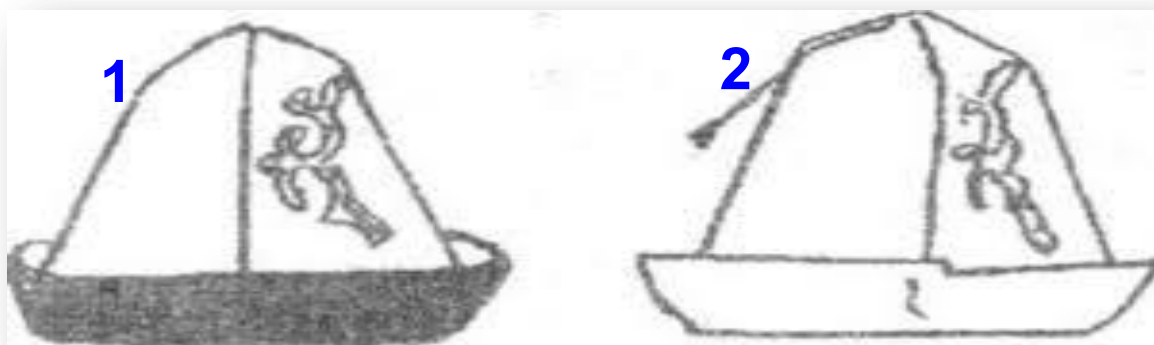
Андан тышкары дагы улуу “Манас” эпосунан бери келаткан Бакай калпак, Кошой калпак.

Туюк калпакта жүн калпак түрүндө уютулат, муну улам катуу басып, анан өбүлүктөп, кайра бышырып, төбөсү тоголок этеги тегерек түргө келтирилет	САЙМА КАЛПАКТЫН ТҮРЛӨРҮ	Сайма калпакты көркөм көчөттөрдү элестеткен назик сайма менен шырып чыгат
Туюк калпак 		Сайма калпак
Тилик калпак төрт талаасы кыюуланбайт да, ак жип аркылуу бириктирилип, эки жеринен чоңураак тилик калтырылат		Айры калпак болсо төрт талаасынын кошулган жерлерин жана жээги кыюуланып, төрт жеринен кичине жара тилик калтырылып, шырып тигилет.
Тилик калпак 		Айры калпак

Калпактын символикасы:

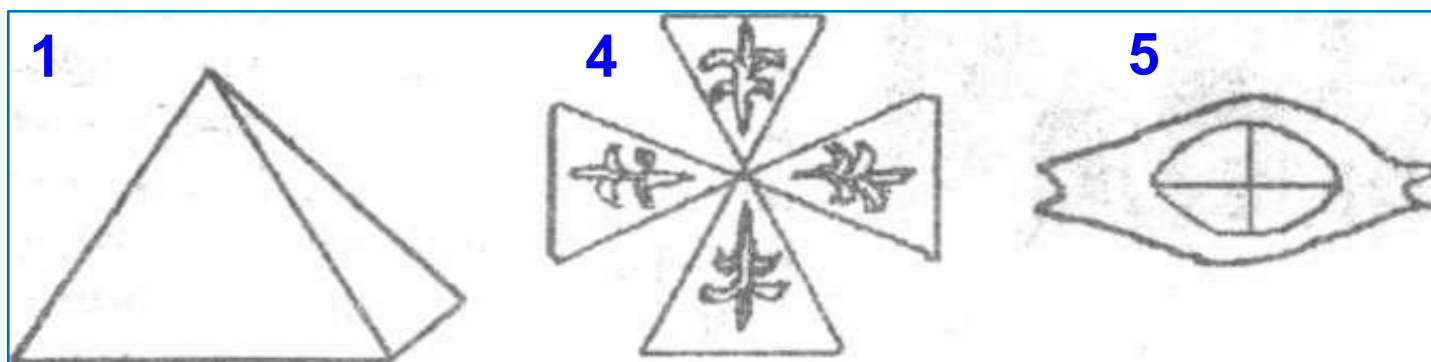

Толуктоо: Калпактын касиеттүү сырлары:

1. Колго асыралуучу мал жандын арасынан эң бийик жерде жашаган топозду баккандыгыбыз

2. Аалам сырларына жогорку окуялык аң сезимге, планетардык ойго, башка жерден тышкары жайгашкан коомдорго жакындыгыбыз

3. Жоокерлик менен көчмөндүктүн айкалышы. Ак калпакта пирамданын да катаал сыры жатат. Демек бул өч бурчтук адамдын эс тутумунун туруктуулугу, ыйыктыкка баи ийүүсү, бири – бирине болгон сүйүүсү, кең пейилдүүлүгү, кечиримдүүлүгү жана көз тийгенден сактаган тумар.

4. Кыргыз калпагынын курамы төрт даана үч бурчтуктан турат да, от, суу, аба, жер болуп саналат. Демек, ал жердеги адам жашоосунун негизи, бир Теңирден келген улуу табылга катары төрт башталмасын башына көтөрүп жүрүү зарылдыгын айкындап турган. Даарат алуу деген салт калпак кийүүдөн келип чыгыптыр, Мухаммед пайгамбар калпак кийип чоноюп, ыйык куранды кабылдаган экен. Мунун төрт талаасы Египет пирамдасынын төрт капталы. Дагы бир сыры чыышы, батышы, тундук, туштук биримдикте, ынтымакта жашайлы деп дагы айтылган.

5. Суунун башында тургандыгыбыз («Эл башы болгончо, суу башы бол»)

Калпактын оюларына да токолуп кетели. Оюмдардын мааниси.

Жаш балага колдоп, жандап жүрсүн деген мааниде умай эне, жаман көздөн сактасын деп карганын тырмагын, акыл-ою таза болсун деп булак жана башка ушул сыяктуу оюм менен калпагын көркөмдөшкөн.

Эр-жигит аң уулоо менен алек болсо, калпактарына мисалы, тоо теке, бүркүт, аркар оюмдарын түшүргөн.

Калк тынчтыгын сактаган баатыр-балбандар карышкыр, илбирс, жолборс, бүркүт сыяктуу оюуусу бар калпактар башынан түшкөн эмес.

Айрым оюулардын аталыштары

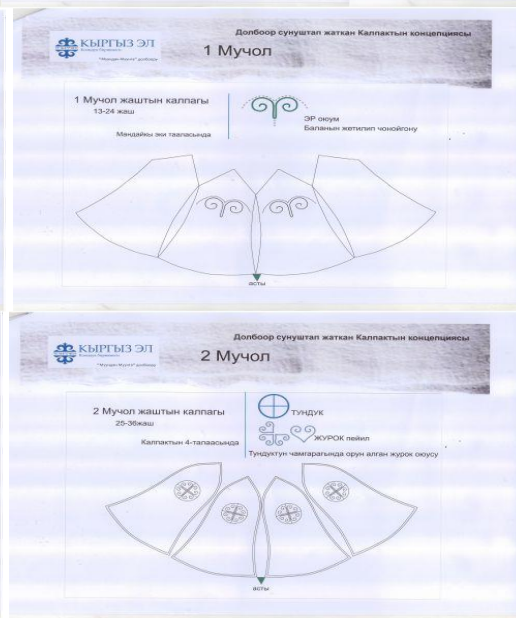
Калпактын азыркы жаңы үлгүлөрү.
Мүчөл жашка чейинкилер

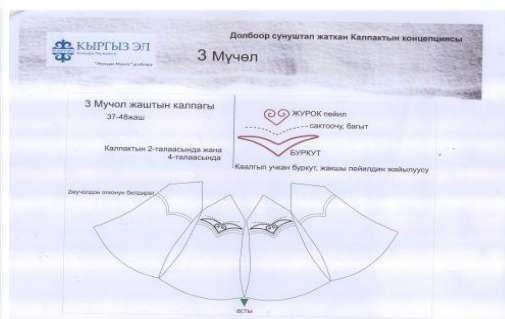
Бир мүчөл
жаштагылар
13-24 жаш

Бир мүчөл
жаштагылар
25-36 жаш

Бир мүчөл
жаштагылар
37-48 жаш

Бир мүчөл
жаштагылар
49-60 жаш

Продюссер, кинорежиссер Рысбек Жабиrowдун сунушу менен 2011-жылдан бери 5-март «Ак калпак күнү» катары белгиленип келет. “Ак калпак” күнүн белгилөөнүн негизги максаты кыргыз элинин жаштарды ар кандай жаман иштерден алаксытуу жана жаздын алгачкы күндөрүндө майрамдык маанай тартуулоо. Эң негизгиси кыргыз элинин улуттук маданиятын жайылтуу болуп саналат. Жабиrowдун айтымында, бул иш-чара кыргыз калпагын аздектеп, ыйык буюм катары кароого, урматтоого жаштарды тарбиялоо болуп саналат.

Сабакты бышыктоо:

Биз эмне үчүн калпакты кээ бир учурларда же болбосо калпак күнүндө гана киебиз?

Күндө сабакка кийип келсе болот беле?

Келгиле анда өзүбүздү дизайнер деп элестетип, калпакты ыңгайлуу болгондой үлгүлөрүнөн тартып көрөлү.

Мүмкүн чон дизайнерлер биздин арабызда жатып жүрбөсүн(барак таратуу).

Балдар ар бири сүрөт тартып, андан кийин жактап айтып беришет.

Калпак тууралуу ырлардан айтышат.
Кыргыз эли - бийик элбиз аскадай!
Милдетибиз - салт - санааны сактамай!
Кыргыз эмес накта кыргыз жигити,
Кийиш керек ак калпакты таштабай!(балдар чечмелейт)

Кыргыздар-кылымдарды карыткан калк,
Кыргыздар-кырк урууга чачылган калк.
Кыргыздар-ак калпагы башында калк,
Кыргыздар тоодой болгон бараандуу калк.

Калкымдын жүгүн көтөрсөм,
Деген ой бар жүрөктөн.

Ак калпак жалпы элиме,

Пайдаң жараар жан болсом.

Ак калпакты көкөлөтүп кийели,
Ата-бабам сырын мындан билели,
Нечендеген кылымдарды карыткан,
Ак калпактын кадыр баркын билели

Окуучуларды баалоо үчүн тапшырмалар:

Балдар өтүлгөн бир нече
сүрөттөр менен иштешет,
аттарын туура табышы керек

1. 5 – калпак күнү ким тарабынан сунушталган?
а) Жалил Садыков б) Рыспек Жабилов в) К. Молдобасанов
2. Көк кыюусу бар калпакты кимдер кийген?
а) жигиттер б) аксакалдар в) жаш балдар
3. Баатырлардын калпагына кандай оюум түшүрүлгөн?
а) Умай эненин б) тумар оюму в) жолборс
4. Дүйнө элдерине ак калпакты кимдер даңазалайт?
а) бийчилер б) спортчулар в) ырчылар
5. Калпактын чачыгындагы түйүндүн мааниси эмнеде?
а) Жигиттин белин бекем бууп, мекенин жана үй – бүлөсүн коргогондугу
б) Жашоодо ак менен кара чогуу жүрөт
в) биримдикти, тендикти билдирет

ката жок болсо – «5», 1 ката кетсе – «4», 2 ката кетсе – «3»

Үй тапшырма: Калпак тууралуу уламыштардан окуп келүү.